

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Válság és válságrendezés a Gazdasági és Monetáris Unióban

A pénzügyi és gazdasági integráció forгатókönyvei

Benczes István

Budapest, 2019. szeptember

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények.....	3
2. A kitűzött kutatási feladat összefoglalása.....	4
3. Az elvégzett vizsgálatok és az alkalmazott módszerek (rövid) leírása.....	6
4. Eredmények és tézisek	9
5. Hivatkozások.....	15
6. A témakörben készült saját publikációk jegyzéke.....	17

1. Kutatási előzmények

Doktori disszertációm írása és védeése, illetve ezzel összefüggésben kutatói (és egyetemi oktatói) pályám első szakasza az ún. „nagy mérséklet” (Stock és Watson 2002) esztendeire esett. Közép-Kelet-Európa államai már sikeresen túljutottak a rendszerváltáson, sőt másfél évtizeddel később legtöbbjük már Európai Unió-s tagságát ünnepelhette. De ezekre az évekre, évtizedekre esett az európai egységes fizetőeszköz, az euróra való áttérés is, amit ma is gyakran értelmeznek az európai integráció szimbólumaként. Kutatásaim javarészt ezekre a folyamatokra reflektáltak. Kutatási alapállásként elfogadtam, hogy a Gazdasági és Monetáris Unió architektúrája félkészre sikeredett (amit a monetáris politika nemzetek feletti szintre delegálása, míg a fiskális politika – hasonlóan a pénzügyi szektor szabályozásához – tagállami hatáskörben tartása jelenített meg), és hogy meghatározóan a szabály-alapú gazdaságpolitika elveire és mechanizmusaira épült. (E korai évek kutatási teljesítménye között lásd különösen Benczes 1999, 2003, 2004.)¹

A mások mellett Barro és Gordon (1982), valamint Kydland és Prescott (1977) által megfogalmazott hiteles gazdaságpolitikai elköteleződés problémája az elmúlt két évtizedes kutatási munkám sarkalatos pontja volt. A fiskális hiányra való hajlam politikai és intézményi magyarázatai (Alesina és Perotti 1995), valamint e hajlam kezelésének lehetséges módozatainak vizsgálata – elsősorban az EU-tagországok viszonylatában – kiemelt helyet foglaltak el kutatásaimban (lásd különösen Benczes és Kutasi 2010a). Vizsgálataim fókuszában elsősorban az ún. költségvetési politikai szabályok (Kopits és Symansky 1998), illetve a költségvetési intézményrendszer álltak (Hagen 1992). Számos tanulmányomban érveltem amellett, hogy az EU fiskális szabályrendszere bár valóban segíthet a költségvetési politikai fegyelem megteremtésében, de önmagukban a fiskális szabályok, különösen a felülről kikényszerített szabályok, nemzeti birtokbavétel és ciklusokon átívelő kormányzati elköteleződés hiányában jobbra hatástalanok (Benczes 2011a, 2016, Benczes és Váradi 2011).

A 2008. évi pénzügyi és gazdasági válság, majd különösen a 2010-től kibontakozó európai adósságválság felülírta a korábbi évek kutatási programjait. Az euróra való átállást övező hol erőteljesebb, hol visszafogottabb optimizmust (lásd például European Commission 2008) a kritika és kételkedés váltotta fel. Ahogy a finomhangolás eszköze (különösen a szabályrendszer hatékonyabbá tétele) már nem hozhatott önmagában érdemi megoldást a GMU problémáira, kutatásaimban én is a „nagy-kép”, vagyis az európai integráció gazdasági kormányzási rendszerének elégtelensége és szükségszerű reformja felé fordultam. Írásaimban a GMU architektúrája hiányosságait, a szabályozás ellentmondásait, valamint a nemzetek feletti és a tagállami szintű irányítás között feszülő konfliktusokat igyekeztem feltárni (lásd különösen Benczes 2011b, 2014a), valamint a különféle reformlépéseket, reformterveket vizsgáltam kritikusan (Benczes 2014b). Legújabbban pedig az euró-zóna válságkezelésének eredményességét és a válságmenedzsmentnek a gazdasági kormányzási rendszerre gyakorolt hatásának vizsgálatát tűztem ki célul, ideértve mások mellett a szuverén kimentések (Benczes 2017a, 2019a) vagy a bankunió (Benczes 2018a, 2019b) témaköreit. De nem maradt figyelmen kívül az euró-zóna szétesésének lehetősége sem (Benczes 2018b), ahogy Németország dominanciájának, a válságrendezésben mutatott meghatározó szerepének kritikai vizsgálata sem (Benczes 2017b). E tanulmányok rendre az integráció-elméletek egy-egy kitüntetett szegmensének (kiemelten az államközpontú elméletek, valamint a történeti institucionalizmus) konceptuális és módszertani kereteit alkalmazták az elemzésben.

¹ Terjedelmi korlátok okán a saját hivatkozások a „Témakörben készült saját publikációk jegyzéke” cím alatt találhatóak, elkerülve az ismétléseket.

2. A kitűzött kutatási feladat összefoglalása

Az USA-ból indult gazdasági és pénzügyi válság, és az abból kinövő európai pénzügyi és bankválság, majd szuverén adósságválság felerősítette azokat a vitákat, amelyek az európai monetáris együttműködés, illetve szélesebben: a gazdasági kormányzás zavarait, hiányosságait, rendszerszintű anomáliáit helyezték a vizsgálódások fókuszába. A válságkezelés és különösen a Gazdasági és Monetáris Unió intézményrendszeréről és kormányzásának jövőjéről szóló viták sajátossága, hogy egyfelől kimutatható a tagállamok közös érdeke (az euró-zóna stabilitásának megteremtése), ami a további integráció lehetőségét erősíti. Másfelől az euró-zóna stabilitásának és válság-állóságának megteremtése olyan alkalmazkodási folyamat, amely közvetlen (például pénzügyi kimentések, pénzügyi alapok felállítása formájában) és közvetett (mint a szigorodó fiskális politikai szabályok átvétele) költségekkel jár és amelynek remélt hasznai esetleg csak közép-, vagy még inkább hosszú távon realizálódnak. „Az euró-zóna válságának középpontjában egy mélyen politikai és normatív kérdés áll: ki viselje az aszimmetrikus gazdasági sokkokhoz való alkalmazkodás költségeit?” (Dyson 2017: 69).

A szuverének kétoldalú egyezményeken alapuló kimentése, a közös kimentési alap felállítása vagy a bankszanálási mechanizmus létrehozása mind felveti annak kérdését, hogy ki viselje a rendezés, illetve az „építkezés” költségeit, terheit. A neoklasszikus közgazdaságtan jóságos társadalmi tervezője minden esetben a társadalmi jólét (esetünkben: a GMU mint közösség jólétének) maximalizálására törekszik, felismeri a Pareto-javulás lehetőségeit és a szerint is cselekszik. A valóságban azonban egy közösségen belül számtalan, egymástól nagyon is eltérő preferenciákkal bíró különféle csoport verseng a feltételek számukra kedvező irányban történő változtatása, illetve az elosztható jövedelmek megszerzése céljával (Stiglitz 2000). A GMU kormányzási reformja ezért törvényszerűen konfliktusokat szül. E reform során konfliktus tárgya lehet például egy közösen felállított fiskális védőháló méretének meghatározása, az abból való kifizetések feltételeinek vagy az alap feltöltési módjának definiálása stb. Ebben a küzdelemben még ha az euró-zóna szintjén abban is volna érdekelt minden szereplő, hogy megvalósuljanak a jólét gyarapodását garantáló reformok, az egyes tagállamok érdeke az lesz, hogy a hasznokból minél nagyobb mértékben részesüljenek, miközben a költségeket lehetőség szerint a többi félre hárítsák. Az uralkodó status quotó történő elmozdulás, a Pareto-javulást eredményező kollektív cselekvések terheinek finanszírozása rendre a tagállami szembenállást erősítő elosztási konfliktusokat generál. Csak azért tehát, mert valamely intézkedés gazdasági értelemben hatékony (volna), még nem jelenti törvényszerűen azt is, hogy politikai értelemben is kívánatos és kivitelezhető válik.

Egy államon belül mindazonáltal léteznek olyan kényszerítő erők (szabályok, előírások stb.), amelyek rászorítják a részes feleket a finanszírozásból való részesedésre. Egy regionális együttműködésben, mint amilyen az EU is, azonban nem létezik olyan (leg)felsőbb hatalom (például EU-kormány), amely minden esetben ki tudná kényszeríteni a teljesítést. Reális veszély a potyázás, amelyet az EU többnyire az erkölcsi kockázat kategóriájával azonosít. A GMU újratervezésében úgy kell tehát most szembenéznie az uniónak (és természetesen maguknak a tagállamoknak) annak kérdésével, hogy ki és miként járuljon hozzá a rendezés (alkalmazkodás) terheinek finanszírozásához, hogy az EU maga „nem a tradicionális értelemben vett állam, hanem a nemzeti és szupranacionális szabályozó intézmények hálózata” (Majone 1996: 276).

A szabályozói funkció – a piaci tökéletlenségek és kudarcok kezelése – mellett az államok egyéb klasszikus feladatait, mint a gazdasági stabilizáció vagy a jövedelmek újraelosztása az Európai Unió korábban nem vállalta (mert nem is vállalhatta) fel. A válságrendezés kapcsán

kibontakozó viták azonban éppen e két területen (értsd: stabilizáció és redisztribúció) kívánnak meg határozott fellépést és tartós, hiteles elköteleződést az unió tagországi részéről. Ez az új szerepfelfogás, mint kihívás és egyben potenciális konfliktus-forrás határozza meg a tagállami relációkat, valamint a tagállamok és a szupranacionális szint viszonyát és ekképpen az integráció fejlődésének irányát és mélységét, s ekképpen a Gazdasági és Monetáris Unió sorsát, jövőjét is.²

Az unió elmúlt egy évtizedének történései – különösen az euró-zóna válságának rendezése, illetve a gazdasági kormányzás reformja – több szempontból is újat hoztak tehát az európai gazdasági integráció gyakorlatában. Azáltal például, hogy a korábban szőnyeg alá söpört és az Európai Unió Működéséről szóló Szerződésben nem rendezett *ki fizesse az alkalmazkodás költségeit* kérdése akuttá vált, a tagállamok közvetlenül is visszakerültek az integráció főáramába (Moravcsik 2012). A kormányok alkuikkal, döntéseikkel közvetlenül alakítják nemcsak az integráció irányát, de annak módját is. A feladvány abban áll, hogy ezúttal a válság hatására nem, pontosabban nemcsak a korábban bevált módon reagáltak a felek. Amíg korábban egy-egy válság hatására a kormányok jellemző válasza a szupranacionális intézményrendszer erősítése volt (Schmitter 2015), addig a válság következményeként ez az út csak egyike lett a *lehetséges* tagállami reakcióknak. Sajátos, többszintű fejlődési dinamikát produkál(t) az Európai Unió: „[a]z EU sajátos lényege épp a kormányköziség és a föderalizmus kettőseben áll” (Csaba 2015: 69).

E kettősséget, sőt – mint igazolni próbálom – több-szólamúságot vizsgálja az a monográfia is, amely az elmúlt évek kutatási eredményeire építve az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg ez év tavaszán (lásd Benczes 2019d).³ A *Válság és válságrendezés a Gazdasági és Monetáris Unióban: A pénzügyi és gazdasági integráció forгатókönyvei* címet viselő kötetet nyújtottam be az MTA Gazdaság- és Jogtudományok osztályához az MTA doktora tudományos cím megszerzése reményében. A kötet célja egyetlen mondatban megfogalmazva: kísérletet tenni arra, hogy – megszorításokkal ugyan, de – eredeti módon és egységes keretbe szerkesztve kínáljak meggyőző narratívát az uniós válságkezelés tényleges (valamint lehetséges) módozataira, építve az elmúlt egy évtized integrációs tapasztalataira.

A monográfia előnye a folyóiratcikkekkel szemben, hogy az érzékelt probléma árnyalt, sokoldalú és részletes bemutatása mellett lehetőség nyílik a korábbi részeredmények koherens egészbe történő foglalására úgy, hogy a szerző (kutató) véleménye is talán erőteljesebben kirajzolódjék. A doktori követelményrendszer terjedelmi korlátai okán azonban nem a teljes mű, hanem annak válogatott részei képezik a pályázat anyagát. A könyv következő fejezetei kerültek tehát beválogatásra: 1., 4., 5., 6., 7., és 8. fejezetek.

A kötet maga két nagy egységre tagolódik: előbb az integráció-elméletek kritikai áttekintése történik, majd pedig – a második részben – az egyes felhasznált elméletek alapján a válságrendezés tapasztalatainak rendszerezése és értékelése valósul meg egyéni szempontrendszer alapján. A kötet azon nagy egysége (I. rész), amely az integráció-elméletek kritikai áttekintését kínálja, most kényszerűen kimaradt ugyan a pályázatból, de reményeim szerint ez nem akadályozza az érvelés követhetőséget; a lényegi mondanivaló, vagyis annak módszeres és következetes végiggondolása, hogy a válságrendezés miként formálta nemcsak

² A gazdasági integráció pontos meghatározását lásd például Halmai (2014), Palánkai (1995/1999).

³ A kötet jelenleg digitalizált (e-book) formában érhető el, nyomtatásba még nem került a kötet: https://mersz.hu/hivatkozas/m486vvg_book1#m486vvg_book1. Az MTA doktori pályázati rendszerébe feltöltött pdf az Akadémiai Kiadó által átadott nem végleges változat (tartalomjegyzéket például nem tartalmaz). Az általam bekötött és a pályázat részeként benyújtott 5 példány természetesen a végleges változatot tartalmazza.

az euró-zóna intézmény- és szabályrendszerét, hanem általában is az Európai Unió gazdasági integrációjának dinamikáját, nem sérül(t).

3. Az elvégzett vizsgálatok és az alkalmazott módszerek (rövid) leírása

A kötetben eredendően és általánosságban megfogalmazva arra a kérdésre keresem a választ, hogy miként alakult, formálódott az európai (gazdasági) integráció a válságrendezés során. Pontosabban: *a szabályozói funkció mellé felzárkózó, a monetáris integráció mélyüléséből következő elosztási funkció megerősödése – amely újszerű konfliktusokat generált – átírta-e az integráció logikáját az elmúlt jó egy évtizedben?*

Előbbi kérdésekkel összhangban a kötet révén arra is szeretnék rávilágítani, hogy az EU nemzetek feletti intézményei befolyásának növelése mellett vagy akár helyett a tagállamok milyen egyéb megoldásokkal járultak hozzá a válságrendezéshez. Ezen – feltételezhetően – új vagy újszerű politikák, szabályok, eljárások és mechanizmusok összhangban voltak/vannak-e a korábbi sémákkal, gyakorlatokkal? Arra is választ kerestem e munkában, hogy a válságrendezésben miért választanak a felek (látszólag) szuboptimális megoldásokat? Miért kellett például fél évet várni a görög kimentésre és miért nem lehetett azonnal intézményi garanciákkal megtámogatni, hitelesíteni a szuverén kimentést? Miért kellett, hogy a tartós kimentés alapjául szolgáló Európai Stabilitási Mechanizmus (ESM) felállítását megelőzze az átmeneti mandátummal létrehozott Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz? Mi szükség volt a Fiskális Paktumhoz történő csatlakozást az ESM forrásaihoz való hozzáférés feltételül szabni? A bankunió miért abban a formában (és akkor) jött létre ahogyan (és amikor). Ha volt támogatottsága az egységes felügyeletnek és szanálási mechanizmusnak, akkor miért zárult kudarccal a bankszerkezeti reform? És miért nincs (még mindig) fiskális unió vagy egy kvázikorlátlan forrásokkal rendelkező kimentési alap (egyfajta Európai Monetáris Alap), ha lehet bankunió?

Az európai gazdasági integráció kutatói számára a feladvány elsősorban abban mutatkozik meg, hogy az elbukott alkotmányozási folyamat és a Lisszaboni Szerződés elfogadásának nehézségei után valószínűtlennek tűnt, hogy az EU intézményi térképe akár csak kis mértékben is változni volna képes a közeli jövőben. Ám ma már tudjuk, hogy a válság által kiváltott nyomás és az annak hatására formálódó válságrendezés nagyon is átalakította a GMU kormányzásának eredeti architektúráját. Olyan sokszínű intézményi invenciókkal gazdagodott az integráció, elősegítve és előre vetítve a további mélyülést, amely rendszerezést és reflektálást igényel. A kötet arra kíván egyértelműen rámutatni, hogy a válságrendezés hatására a kimenetek sokszínűsége uralkodik az integráció dinamikájában.

E sokszínűséget különféle integrációs kimenetekkel, ha tetszik, forgatókönyvekkel jelenítem meg könyvemben.⁴ Összhangban Kahn és Wiener (1967) klasszikus megközelítésével, az egyes forgatókönyvek különböző, egymástól nagyban eltérő ok-okozati kapcsolatokat, fejlődési pályákat és irányokat jelenítenek meg. Az egyes scenáriók sajátos, csak rájuk jellemző belső logika szerint rendeződnek „egésszé”, kimenetté. Mindazonáltal a forgatókönyv (vagy scenárió) kifejezés itt nem arra utal, hogy jelen tudásunkra építve, a rendelkezésre álló információk alapján milyen alternatív jövőképek fogalmazhatók meg az integráció

⁴ Más magyar szerzők is éltek a forgatókönyv-állítás lehetőségével e téma kapcsán, lásd különösen Csaba (2012).

vonatkozásában. Ez a jövőkutatás területe (lásd például Hideg és Nováky 2012).⁵ Esetünkben az a kérdés, hogy a válságkezelés már megélt és ekképpen módszeresen feldolgozható tapasztalatai miként rendszerezhetők olyan koherens egységekbe, alternatív fejlődési utakba, amelyek minőségükben eltérők és – következésképpen – egymástól jól elkülöníthetők és elemezhetők.

A kötet ezen integrációs alternatívákat, ha tetszik (lehetséges) kimeneteket vagy forgatókönyveket próbálja leírni és korlátozott mértékben ugyan, de magyarázni is. A kimenetek egymástól való leválaszthatóságát és elkülöníthetőségét egy egyszerűsített séma alapján, két változó felhasználásával kíséreltem meg:

- (1) kooperáció, mely a tagállamok között folyó egyeztetésekre, alkukra, érdekösszehangolásra utal, amelyek célja valamely probléma megoldása, közös cél elérése együttes erővel, akarattal; illetve
- (2) centralizáció, mely az erőforrások és a döntéshozatal (a policy-megoldások) központosítását jelenti azzal a céllal, hogy hatékonyabbá váljon az azonosított kihívás kezelése.⁶

A két – jelen esetben – bináris változó bevezetésével létrejött kimenet-variációkat szemlélteti az 1. táblázat.

1. táblázat Integrációs kimenetek/alternatívák kategorizálása

		Kooperáció	
		Nem	Igen
Centralizáció	Nem	<i>Dezintegráció</i>	<i>Inkrementális reform</i>
	Igen	<i>Hegemonia</i>	<i>Mélyülés</i>

Forrás: saját szerkesztés.

Amennyiben az elmúlt évek történéseinek figyelembevételével feltételezzük, hogy a tagállami kormányok a meghatározó döntéshozók (szemben az EU-szervekkel) és a válságrendezés során is – ha adott esetben korlátozott mértékben is, de – a tagállami akarat érvényesült, akkor a kooperáció és centralizáció dimenziók egy kétlépcsős döntési folyamat részeként is felfoghatók. Első lépésben a felek azt mérlegelik, hogy hajlandók volnának-e együttműködni egymással, azaz készek-e tevékenységeiket egymás között koordinálni. A tagállamok közötti együttműködésre azért vállalkoznak a racionális felek, mert abból hasznot remélnek. Fontos feltétele a kooperációnak, hogy a hasznok mellett a közös cél elérése érdekében tett vállalások költségeivel is tisztában vannak az államok. A költségek megosztása konfliktusokat generál. Az elosztási konfliktus rendezése történhet úgy, hogy a centralizáció irányába mozdulnak a tagállamok és egy már meglévő szupranacionális intézményhez delegálnak feladatokat vagy új intézmény(ek)e)t hoznak létre a kívánt feladat ellátására. E forgatókönyv – ahol tehát egyszerre van jelen a szándék a kooperációra, illetve az igény a centralizációra – a kompetencia- és szuverenitás-transzfer okán az integráció mélyülése felé viszi a tagállamokat (az 1. táblázat jobb alsó cellája). Ez az a kimenet tehát, amit tradicionálisan „integrációnak” hív a szakirodalom (lásd különösen Haas 1958).

⁵ A kutatás módszere tehát nem feltáró abban az értelemben, hogy úgymond a jövőt fürkészve ismeretlen, új területeken kutakodna, hanem kifejezetten magyarázó és értelmező jellegű: a múlt eseményeire reflektál, nem a jövőbe tekint.

⁶ A különbségtétel, megszorításokkal ugyan, de reflektál Balassa (1961/2011) „kooperáció-integráció” fogalom-párjára.

A kooperáció eredményeként a felek dönthetnek úgy is, hogy a kollektív cselekvés (és ellenőrzés) terhét és az ahhoz szükséges erőforrásokat nem adják át egy újonnan létrehozott vagy már működő intézménynek, ehelyett tagállami hatáskörben – például egy nemzetközi szerződés keretei között – igyekeznek megoldani a felmerülő problémákat. Azt a helyzetet, ahol tehát az egyeztetések (a kooperáció) igényét nem kíséri újabb centralizáció, inkrementális reformnak (kis lépéseknek) nevezhetjük (jobb felső cella). E forgatókönyvben éppen annyi együttműködést vállalnak fel a felek, amennyire a túléléshez szükségük van, így rendszerszintű átalakításra nem nyílik mód. Az alapvető problémák, amelyek egyként fakadhatnak az országok belső nehézségeiből és az euró-rendszer működési zavaraiából, valamint elégtelen intézményi architektúrájából, jellemző módon megmaradnak vagy később más formában újratermelődnek.

A tagállami tevékenységek koordinációjáról való lemondás, az egyeztetések feladása elvben szintén kétféle kimenetet eredményezhet. A megállapodások hiánya, a csak az egyéni érdekek szem előtt tartása és a közösségi érdek (és cselekvés) mellőzése az uniós intézmények meggyengüléséhez, az integráció lassulásához, sőt visszafordulásához vezethet. Mérlegelés után a felek dönthetnek az együttműködés beszüntetéséről (erre példa a brexit), vagy részleges felfüggesztéséről (például Görögország átmeneti időszakra való kilépése az euró-zónából mint opció), a dezintegráció felé tolva az uniót (bal felső cella). A dezintegráció megvalósulhat valamely tagállam kilépésével, az uniós intézmények kompetenciájának szűkítésével vagy teljes felszámolásával, esetleg bizonyos közösségi politikák (például a monetáris politika) visszafejlesztésével (Webber 2014).

A tagállami szintű kooperáció hiánya azonban nem feltétlenül kell jelentse az integráció megakadását és erózióját. Ha létezik olyan domináns gazdaság, amelynek érdekei az unió egyben tartása mellett szólnak, akkor magára vállalhatja a rendezés és reform erőforrásainak biztosítását, valamint a megoldásokat garantáló döntések meghozatalát, abban a reményben, hogy a rendszer stabilizálása egyben közvetlen és közvetett hasznokat hajt számára (is). A kooperáció hiánya (vagy korlátos volta) így a centralizáció egy sajátságos (ha tetszik szélsőséges) változatával párosul. A negyedik forgatókönyv (bal alsó cella) olyan hegemon szerepvállalásával számol, amely saját jól felfogott érdekében erősíti az integrációt centralizáció útján, magára vállalva annak költségeit és megosztva az együttműködésből származó hasznokat. A hegemonia jelentése ez esetben olyan szituációra utal, amelyben a feltételezett kollektív cselekvés elosztási konfliktusa úgy kerül feloldásra, hogy a közjóság előállítását (így különösképpen az euró-zóna stabilitásának megteremtését és fenntartását) egyetlen ország (vagy országok egy csoportja) vállalja magára, míg a hasznokból minden érintett részesül.

A négy fent leírt eset (vagy kimenet) ideáltipikus helyzeteket rögzít. A valóságban számos átmeneti, köztes megoldás létezik. A kis lépések stratégiája például együtt létezhet bizonyos területek mélyülésével. De egyes tagok kiválása vagy bizonyos funkciók feladása sem kell, hogy a teljes szétesés felé vigye a közösséget. A tagállamok kooperációját nélkülöző centralizáció (itt: hegemonia) egyszer s mind a szupranacionális szint erősödését is eredményezheti, ha a hegemon érdekeit ez szolgálja – habár a valóságban inkább azt tapasztalni, hogy a német vezetés leginkább az inkrementális reformok forgatókönyve irányába tereli magatartásával az uniót.

A négy esetnek, mint az európai integráció lehetséges manifesztációinak tiszta elkülönítése elsősorban abban segíthet, hogy megértsük az egyes alternatívák belső logikáját, feltárjuk azokat az ok-okozati összefüggéseket, amelyek az adott kimenetet tartóssá vagy éppenséggel képlékennyé tehetik. Az esetek ilyen módon való elkülönítése lehetővé teszi, hogy

szisztematikusan reflektáljunk az elmúlt jó egy évtized történéseire, amelyek – a gazdasági válságrendezés során – meghatározó módon alakították nemcsak az EU gazdasági kormányzásának reformját, hanem gondolkodásunkat is az európai integráció folyamatának egészéről.

A kötet nem kíván egyik vagy másik forgatókönyv mellett kiállni. Ahogyan azt sem állítja, hogy akár a dezintegráció, vagy a német hegemonia kívánatos volna. De mint Kahn és Wiener (1967) hangsúlyozza, a scenárió-állítás révén lehetőség nyílik olyan nem-evidens helyzetek tanulmányozására, amelyek mindazonáltal pozitív valószínűséggel bírnak. Az adott forgatókönyv megjelenítése olyan dinamikákkal (is) szembesíti az elemzőt, amelyekkel egyébként nem számolna. Elemzésünkben sem az a lényeg tehát, hogy valóban előáll-e az adott kimenet, hanem hogy módszeresen végiggondolhatóvá váljon, hogy kik, mikor, milyen döntési helyzetekkel szembesül(het)nek és az egyes döntéseik milyen (további) következményekkel járnak.

A forgatókönyvek leírására, belső logikájuk feltárására, az egyes konkrét kimenetek magyarázatára az integráció-elméletek (így konkrétan: neofunkcionalizmus, történeti institucionalizmus, posztfunkcionalizmus, klasszikus kormányköziség, liberális kormányköziség, új kormányköziség) és – kisebb részben – a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek (realizmus-neorealizmus, neoliberalis institucionalizmus) bizonyos irányzatait, iskoláit használjuk. Közgazdasági módszerekkel igazolható ugyan, hogy a válságrendezés során létrehozott intézmények, eljárások, szabályok stb. Pareto-javulást idéz(het)nek elő, de hogy végül is mi valósítható meg, az elsősorban a tagállamok kormányai közötti alkuk kérdése. Így a tényleges kimenet szempontjából nem csak az számít, hogy a közösség mekkora pótlólagos jólétet remélhet egy új integrációs megoldástól a reformok során, hanem az is, hogy a növekményből miként osztoznak a felek és ennek hatására miként módosulnak a jövőben a tagállamok közötti, illetve a tagállami és a szupranacionális szintek közötti alkupozíciók.

A felhasznált elméletek egyfajta viszonyítási pontként is szolgálnak. Általuk, de egyben hozzájuk képest is próbálunk választ adni a korábban megfogalmazott kérdésekre. Nem közvetlen cél ugyan ezen elméleti irányzatok érvényességének tesztelése, de elkerülhetetlen e tekintetben is néhány reflexió megfogalmazása a válságrendezés perspektívájából. Fontos kiemelni továbbá, hogy a kötet nem próbál valamifajta szintézisre törekedni, ehelyett azt kívánja megmutatni, hogy egyfelől az egyes elméletek mely események értelmezésében erősek (vagy éppen gyengék), illetve másfelől, hogy adott esemény vagy eseménysor egyszerre akár többféle érvényes értelmezést is nyerhet.

4. A főbb új tudományos eredmények tételes összefoglalása

(1) A válságrendezés meghatározó szereplői az államok, illetve azok kormányai voltak az EU-ban. Következésképpen az euró-zóna sorsa meghatározó mértékben a tagállami alkukban, kormányközi egyeztetéseken formálódott a válságrendezés során.

A válság hatására a rendezésben a „ki fizeti az alkalmazkodás költségeit” kérdése vált meghatározóvá, kiélezve a tagállami elosztási konfliktusokat, amit az olyan szembeállítások jelölnek, mint periféria versus mag, déliek versus északiak, vagy adósok versus hitelezők. Az Európai Unió országai közötti elosztási konfliktusok soha korábban nem látott mértékben értékelték fel a tagállami kormányok költség-haszon alapon formálódó alkuit. A közvetlen tagállami érdekösszehangolás mechanizmusai minden korábbinál erőteljesebben formáltak az

integráció képét. A válságrendezésben a kormányközi szerződések kiemelt jelentőséget nyertek.

A válságrendezés során a tagállami konfliktusok és alkuk felerősítették a kormányközi megoldásokat, háttérbe szorítva a tradicionálisan az integráció alakításában elsőrendű szerepet játszó közösségi módszert.

Szemben a korábbi évtizedek válságtapasztalataival, a szupranacionális szervek, így különösen az Európai Bizottság, nem ragadták magukhoz a kezdeményezőszerpet a válságrendezésben (Hodson 2013). A tétlenség magyarázata részben az lehet, hogy a Bizottság feladatait döntő mértékben kitevő szabályozói politikák helyett ebben az új helyzetben az újraelosztási kérdések kerültek előtérbe, újraformálva az integráció karakterét. Immáron nem technikai, szakpolitikai, hanem politikai alkuk, viták alakították a válságrendezést és magát az integrációt (Vilpisauskas 2013). A szupranacionális szint elégtelensége és a válságrendezés kényszerének nyomása alatt a tagállamok maguk álltak a válságrendezés élére, többnyire a tagállami állam- és kormányfőket tömörítő Európai Tanács, illetve a Tanács (az Ecofin), valamint az euró-zóna pénzügyminisztereinek csúcsszerve, az Euró-csoport égisze alatt.

Születtek ugyan új uniós intézmények (lásd Bickerton, Hodson, Puetter 2015), sőt a tradicionálisnak számító szupranacionális intézmények mint az Európai Bizottság feladatköre is bővült (lásd például Bauer és Becker 2014), a Maastrichti Szerződés által életre keltett Európai Központi Bank mandátuma pedig jelentős mértékben kiszélesedett, ám a kompetenciák nemzetek feletti szintre történő delegálása nem hogy nem kizárólagos megoldásnak nem bizonyult a mostani válságrendezésben, de gyakorlatilag háttérbe szorították azt a különféle kormányközi egyezségek.

(2) A maastrichti alapokhoz képest a GMU (és szélesebben az EU) gazdasági kormányzási rendszere összetettebbé, színesebbé és hatékonyabbá vált az elmúlt egy évtizedben. A válságkezelés annak egyértelmű megnyilvánulása (volt), hogy az integráció többféle innovatív, egymás mellett is jól megférő kimenettel azonosítható.

A tagállami kezdeményezések felértékelődése, illetve a szupranacionális elitek relatív térvészése nem eredményezte az integráció valamifajta visszafejlődését, vagy erózióját, esetleg teljes leállását és szétesését. A kötet legfőképpen azt igyekszik meggyőzően alátámasztani, hogy a kormányok közötti alkuk – az eltérő tagállami preferenciák okán – konfliktusokkal terheltek ugyan, ám koránt sem zárják ki az együttműködés lehetőségét. Az együttműködés formái nagyban újszerű megoldásokkal gazdagították az európai gazdasági integrációt. Az intézményi innovációs tevékenység részeként megjelenő nagyszámú új vagy újszerű politika, szabály, eljárás és mechanizmus végeredményben hatékonyabbá, ellenállóbbá tette az euró-zóna működését és mélyítette magát az európai integrációt. A tagállami vezetők által levezényelt, a tradicionális szupranacionális elitet ha nem is mellőző, de háttérbe szorító válságrendezés ezért nem jelenti azt, hogy visszarendeződés bontakozott volna ki az európai integráció folyamatában. A válságrendezés dinamikája ehelyett olyan új innovációk felé terelte a tagállamokat, amelyekben a tagállami kompetencia-transzfer a központ, a szupranacionális elitek felé csak az egyik lehetséges kimenetnek bizonyult. A tagországok kormányai rendkívül termékenyek voltak a különféle megoldások fellelésében.

A korábbi évtizedek válságtapasztalataival ellentétben tehát, amikor is a jellemző válasz a kompetencia-transzfer, azaz az unió intézményi szintű mélyülése volt (Schmitter 2015), a mostani válságrendezésre és reformra az egyéb innovatív megoldások fellelése is

meghatározónak bizonyult. A gazdasági integráció, mint kimenet (a követ perspektívájában: függő változó) a válságrendezés hatására a korábbiaknál jóval diverzifikáltabb és összetettebb képet mutat. Ez már önmagában is feladvány, hiszen a klasszikus és nagy integrációelméletek jellemzően mélyülésként, kompetencia-transzferként ragadták meg vizsgálatuk tárgyát, a gazdasági integrációt, érdemi szóródást nem is feltételeztek a magyarázni kívánt változóban. A válság, illetve a válságrendezés azonban egyértelműen azt mutatta, hogy hibás az integráció ilyen szűk értelmezése, a valóságban egyszerre többféle kimenet létezhet és képes megélni egymás mellett.

(3) A válságrendezés domináns módszerévé az ún. kis lépések stratégiája vált. E stratégia azonban nem eredményez stabil kimenetet, maga is folyamatosan kríziseket generál, további válaszlépéseket igényelve.

Hiába élt már a kezdetektől a vélelmezés, hogy a Pareto-optimális megoldás a fiskális és politikai unió megteremtése volna, tényleges erőfeszítéseket a tagállamok nem vállaltak e cél megvalósítása érdekében. Az EU ezért jobbra szabályozói közösségként funkcionált, amely – a közös költségvetés előre meghatározott elemein túl – nem vállalt fel tényleges újraelosztási feladatokat (Majone 1997). A tagállamok, különösen az északi tömb országai és legfőképpen Németország a válságrendezésben is ezen elv szerint próbáltak eljárni: az adósságválság tanulságaként kevésbé a tehermegosztást helyezték előtérbe, mint inkább a szabályozás mechanizmusait igyekeztek szigorítani. Csakhogy a tényleges, tartós megoldásokhoz egy válsaggal sújtott valutaunióban redisztribúciós döntések is szükségeltetnek. E döntéseket az unió országai továbbra is leginkább tagállami hatáskörben tartják, nem mutatnak hajlandóságot azok egyértelmű nemzetek feletti szintre történő delegálására.

Az erőforrások és kompetenciák tényleges centralizációja hiányában, és különösen a szupranacionális intézmények megerősítése nélkül megvalósuló tagállami kooperáció jellegéből adódóan nem kedvez a rendszerszintű reformoknak, viszont alkalmas eszköze lehet az éppen aktuális, akut kihívások kezelésének. A kis lépések stratégiája mindazonáltal nem a reformok hiányát jelenti, ellenkezőleg: ez a stratégia érdemben vitte előre az integrációt és gazdagította az uniós intézmény- és szabályrendszert, mindezt újszerű, innovatív módon (lásd különösen az Európai Stabilitási Mechanizmust, ESM) és egyben behatárolva a tagok későbbi választási lehetőségeit. A követ ez utóbbit a pályafüggés jelenségéhez köti.

Az inkrementális reform forgatókönyvét nem feltétlenül a „nagy” döntések hiánya jellemzi, ám meghatározóan a túlélést hivatott biztosítani. Az inkrementális reform abban az értelemben nem stabil egyensúly, hogy folyamatosan pótlólagos akciókra kényszeríti a tagállamokat. A legkisebb közös többszörös elvére épülő kormányközi alkuk dominálta kis lépések technikája ugyanis rendszerint hiányosságokra, befejezetlenségre vezet, ami újabb és újabb döntési helyzetek elé állítja a tagállami kormányokat (Jones, Kelemen és Meunier 2016).

Az inkrementális reformok forgatókönyve egyben a „veszélyesen élni” forgatókönyve is. Tartós és az európai integráció szellemével összhangban álló megoldás a mélyülés felé való elmozdulás volna. Ennek megvalósítása azonban olyan további bátor politikai elköteleződést és intézményi megoldásokat igényel(ne) az EU-tól, pontosabban annak tagállamaitól, amelynek finanszírozása, költségviselése – jelenleg – nem megoldott.

(4) A bankunió kiépítésének folyamata a klasszikus módon, az integráció procedurális értelmezésével egybevágó módon történt, amelynek során a tagállami döntéshozók bizonyos jól körülírt nemzeti kompetenciák átadásáról állapodnak meg egy szupranacionális szerv, alap stb. felé.

Az elmúlt tíz esztendőben megtapasztalt válságrendezés során a mélyülés (itt: kooperáció és centralizáció együttese) a megoldások széles tárházában csak mint az egyik lehetőség szerepelt. A mélyülés egyértelmű példáját a több pilléren nyugvó bankunió biztosítja, mint a Gazdasági és Monetáris Unió kormányzási reformjának legjelentősebb eredménye. A bankunió megvalósítása az európai integráció sikertörténete. Az euró-zóna tagság ténye a még mélyebb pénzügyi integráció felé terelte a résztvevőket, felülírva a tagállami szektor-specifikus érdekeket és kormányzati akaratot (Schimmelfennig 2016). A tagállamok kormányai a válság nyomására gyakorlatilag kényszerhelyzetben cselekedve igyekeztek felszámolni azokat a rizikó-tényezőket, amelyek a későbbi adósságválságot megalapozó bankválsághoz vezettek (Steinberg és Vermeiren 2016).

A kötet azt igyekszik megmutatni, hogy a bankunió intézményrendszerének és mechanizmusainak kiépülése egy olyan alkufolyamat eredményeként is értelmezhető, amelyben a tagállami preferenciák meghatározó mértékben alakították a szupranacionális szint megerősödését. A kormányok ez esetben – mérlegelés után – arra jutottak, hogy a bankrendszer (és általánosságban az euró-zóna) stabilitása, illetve a bankok és a szuverének között kialakult „ördögi kör” megtörése központosított megoldás(oka)t igényel. Az államok ez esetben nemcsak felismerték a kollektív cselekvés előnyeit, hanem áldoztak is rá. Mindazonáltal ez esetben sem feltétlenül a lehető legjobb megoldás született, a bankunió ugyanis kompromisszumok sorozataként állt elő.

A bankunió rendkívüli vállalkozás, hiszen az EKB feladatainak kiterjesztése (felhatalmazásának növelése), kiegészülve az új uniós szintű szervezetek, testületek és alapok létrejöttével alapvetően változtatja meg az uniós pénzügyi rendszer és vele a gazdasági kormányzás struktúráját. A politikai gazdaságtani érveléseknek megfelelően a megváltozott szerkezet nem egyszerűen csak az uniós szintű szereplőket érinti, hanem a tagállami aktorokat is korábbi stratégiáik átgondolására készíti – az integráció tehát nem csak okozata, hanem oka is lehet a tagállami preferenciák alakulásának, változásának.

(5) Az európai integráció immáron nem egy-, hanem kétirányú folyamat. Az integráció és a dezintegráció együttesen, szimultán módon jelenítik meg az európai gazdasági (és politikai) folyamatokat.

Az euró-zóna válsága vízváltásznak bizonyult abban az értelemben, hogy míg előtte, az euróra való felkészülés során, valamint az euró első tíz esztendejében nem érvényesült komolyabb konfliktus vagy dezintegrációs nyomás (Enderlein és Verdun 2009), addig 2010-től e folyamatok együttesen, egymás mellett jelentkeztek. Következésképpen: a kimenetek megjósolhatatlanná váltak. A tényleges mélyülés csupán egyike, és nem is feltétlenül a legmeghatározóbb eleme lett a válság-reakciónak. Még a korábban elképzelhetetlennek tartott dezintegráció is valós és fenyegető opcióként jelent meg az európai integráció horizontján. Az euró-zóna válsága, a grexit lehetősége (Györffy 2017), a brexit ténye (Losoncz 2017), vagy éppen az Európa-szkeptikus pártok erősödése szerte az unióban arra mutatnak, hogy a klasszikus integráció-elméletek által vélelmezett integráció egyirányúsága megkérdőjeleződött.

A kötet az elemzésben a gazdaságtörténeti analógiák mellett az optimális valutaövezetek elméletét hívja segítségül. Az eklektikus elmélet hasznos eszköz annak mérlegelésében, hogy milyen konkrét gazdasági hasznokkal és költségekkel jár valamely ország csatlakozása egy monetáris unióhoz, illetve megfordítva: mikor dönthet egy ország a távozás mellett. A kötet egyik lényegi állítása szerint azonban az euróra való átállás soha nem volt és valószínűleg nem is lesz tisztán gazdasági megítélés kérdése. Ahogy nyilván a kilépés sem pusztán a gazdasági érvek és ellenérvek eredőjeként megszülető döntés lenne. Éppen ezért, az a kérdés, hogy bölcs döntés volt-e létrehozni a GMU-t, nem keverendő össze azzal, hogy most, hogy már megvan, megmaradjon-e az euró és az euró-zóna. Az a tény, hogy az optimális valutaövezetek elméletének kritérium-rendszere (különösen a Mundell I kritériumok) alapján a közös valutára való áttérés nem feltétlenül volt jó döntés két évtizeddel ezelőtt, nem vezethet arra a következtetésre, hogy most fel kellene azt számolni – hiszen közben maga a GMU is drámaian átszabta ezen országok működését, újradefiniálta érdekeiket (Aslett és Caporaso 2016). Egy adott ösvény elhagyása mindig költségekkel jár, ezért a váltás nem csak akarat kérdése (Pierson 2000). A növekvő hozadék elve itt elemi erővel hat: az esetleges *exit* költsége mostanra egyértelműen magasabb, mint a bennmaradás költsége.

A dezintegrációt ma leginkább a tagállami (belső vagy hazai) politika Európa-ellenessége motiválhatja. A tagállamok kormányainak mind többször kellett szembesülniük azzal a ténnyel, hogy Európa-politikáikat nem vákuumban fogalmazzák meg. Azt összhangba kell hozniuk a belső igényekkel is. A kormányok nem függetleníthetik magukat és döntéseiket a hazai elvárásoktól az európai szintéren zajló alkuik során. Az Európa-politika mindinkább az elosztási kérdések felé mozdul el. Az elosztási konfliktusok konzekvenciáit az adófizető szavazópolgárok érzékelik odahaza – legyen szó adós vagy hitelező országról. A megszorítások politikája szembe fordította egymással e két tábor, ami azután a hazai politikában is törésvonalakat okozott. Mindkét tömbben erősödtek a szélsőséges hangok, nem ritkán élesen EU-ellenes retorikát használva. Általánossá vált a hazai konfliktusokért, problémákért a brüsszeli elit hibáztatása. A korábbi integrációt támogató és széles körben osztott konszenzust mára e konszenzus hiánya váltotta fel (Hooghe és Marks, 2008). Míg korábban marginalizált szereplők voltak a tagállami szintéren az EU- és euró-ellenes csoportok és pártok, mostanra befolyásoló tényezővé erősödtek.

(6) Németország mint az EU domináns gazdasága nem tekinthető hegemónnak abban az értelemben, ahogyan azt a nemzetközi politikai gazdaságtan definiálja: sem nem végső hitelező, sem nem végső piac.

Németország mostanra visszavonhatatlanul az EU erőközpontja lett (Meiers 2015). Ő az az EU-tagállam, amely meghatározó módon lehet képes formálni az unió jövőjét, így a Gazdasági és Monetáris Unió kormányzását is. Németország túlsúlya arra is rámutat, hogy az EU sikere mostanra túlzottan is azon múlik, hogy Németország, mint közép-hatalom miként reagál a különféle globális, regionális, sőt hazai kihívásokra.

A hegemon stabilitás elmélete alapján azonban megállapítható, hogy habár Németország valóban az EU legnagyobb és legerősebb gazdasága, ám csak fenntartásokkal (ha egyáltalán) tekinthető hegemónnak, mivel a hegemónnak tulajdonított feladatok egy jelentős részét (ráadásul a legfontosabb részeit) nem hajlandó felvállalni. Sem végső hitelező, sem végső piac nem kíván lenni Németország. Ezzel elutasítja, hogy jóságos hegemónként a stabilitást, mint közjószágot a saját költségére teremtsen meg az EU-ban. Németország anyagi erőforrásai elvben lehetővé tennék, hogy felvállalja a hegemon pozícióval járó végső hitelező és végső piac szerepét az unióban. Az EU legnagyobb és legerősebb gazdasága azonban nem mutatkozik

késznek e szerepkör teljes körű ellátására. Magatartása gyakorlatilag helyzetről helyzetre változik. Jellemzően az adott szituáció költség-haszon kalkulációi alapján vállalja fel vagy utasítja el az unió vezetőjének szerepét (Schoeller 2017).

Ahol Németország egyértelműen szerepet vállal, az a makrogazdasági koordináció erősítése szigorú költségvetési szabályrendszer által. Németország ezzel a stabilitás megteremtését tagállami szintre delegálja, igyekezve meghatározni annak mikéntjét is. Az Európai Stabilitási Mechanizmushoz való hozzáférés kapcsán megfogalmazott feltételeesség, valamint a Fiskális Paktum szigorú előírásai azt a célt szolgálják, hogy a tagállamok önerőből teremtsék meg a stabilitás feltételeit. Az unió legerősebbjeként mindezt megteheti, mivel szupranacionális előírások híján semmi nem kötelezi arra, hogy jelentős mértékű pénzügyi szolidaritást vállaljon a bajba jutott tagországokkal.

(7) A válságrendezés tapasztalatainak összegzése és értékelése nem kívánja ugyan a „nagy” integráció-elméletek szintézisét, ám azok jól kiegészítik egymást a magyarázatokban.

Mivel a kimenetek sokszínűsége jellemző, ezért a magyarázatokban sem célra vezető egyetlen elmélet mellett elköteleződni. Az értelmezésben is célszerű teret adni a sokszínűségnek. Az integrációs kimenetek szóródása ugyanis elemi erővel mutat rá, hogy eltérő kontextusokban eltérő oksági magyarázatok vagy akár azok kombinációja lehetnek relevánsak.

Mint azt korábban jeleztem, a felhasznált elméletek viszonyítási pontként (is) szolgálnak e kötetben. A vizsgálódás során elkerülhetetlen (volt), hogy használhatóságuk bizonyos fokig tesztelésre kerüljön. A különféle események (sőt forgatókönyvek) más és más elméletekkel, vagy elmélet-kombinációkkal közelíthetők jól. Nem újrafogalmazzuk tehát az itt használt elméleteket, hanem kiterjesztjük azok alkalmazását olyan nem triviális helyzetekre mint az utóbbi egy évtizedet meghatározó válságrendezés. A válságrendezésben szinte újjá születő Európai Unió politikai gazdaságtani vizsgálata jelentős mértékű érzékenységet és innovációs készséget feltételez a téma kutatóitól.

A II. világháború utáni európai integráció magyarázatának igénye gyakorlatilag egyidős magával az európai egységesülés folyamatával. Az egymással is versengő magyarázó-elméletek (mint a klasszikusnak számító neofunkcionalizmus, valamint a kormányköziség elmélete) mindig is termékeny módon voltak jelen az integrációs irodalomban. Jelentőségük azonban nagyban csorbult a különféle analitikus és konstruktív elméletek megjelenése és térnyerése okán az 1990-es évektől (Wiener és Diez 2009). Az európai integráció kutatása ekkor elfordult a „nagy kérdések”, vagyis a rendszer és annak változása vizsgálatától (mint például mi az integráció tartalma, milyen irányban fejlődik az EU stb.), és ehelyett a napi szintű intézményi működés és közpolitika-formálás felé fordult (Wallace 2010).

A 2008. óta szinte folyamatosan napirenden tartott válságok (ideértve az euró-zóna válsága mellett például a brexitet vagy Schengen válságát) felülírták a *business as usual* kutatási programját. E válságok visszahozták e „nagy-elméleteket” az integrációs diskurzusba. 2008-at követően újra divatba jöttek az integráció miértjét firtató kutatói kérdésfeltevések.⁷ Jelentőségüket – azon túl, hogy az integráció dinamikájára koncentrálnak – az is aláhúzza, hogy a hatékonysági problémákon túl az elosztási konfliktusokat is képesek értelmezni, így e kötetben is jól hasznosulnak. Ennek összefoglalását kínálja a 2. táblázat, megjelenítve, hogy a

⁷ Az EU-tanulmányok meghatározó folyóiratai különszámokat is szenteltek e témának. Lásd különösen a *Journal of European Public Policy* 25. évfolyamának 1. számát vagy a *Journal of European Integration* 36. évfolyamának 3. számát.

felhasznált elméletek leginkább mely szituációk értelmezésében tekinthetők relevánsnak (bár nem feltétlenül kizárólagosak az adott forgatókönyv megértésében).

2. táblázat Integrációs kimenetek/alternatívák magyarázata

		Kooperáció	
		Nem	Igen
Centralizáció	Nem	Dezintegráció Posztfunkcionalizmus	Inkrementális reform Liberális kormányköziség Történeti institucionalizmus
	Igen	Hegemónia Neoliberális institucionalizmus (Neo)realizmus	Mélyülés Neofunkcionalizmus

Forrás: saját szerkesztés.

5. Hivatkozások

Alesina, Alberto – Roberto Perotti (1995) The political economy of budget deficits. *IMF Staff Papers*, 42:1, 1-31.

Aslett, Kevin – James Caporaso (2016) Breaking up is hard to do: Why the Eurozone will survive. *Economies*, 4:4, 1-16.

Balassa Béla (1961/2011) *The theory of economic integration*. Routledge, New York.

Barro, Robert – David Gordon (1983) Rules, discretion and reputation in a model of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 12:1, 101-121.

Bauer, Michael W. – Stefan Becker (2014) The unexpected winner of the crisis: The European Commission's strengthened role in economic governance. *Journal of European Integration*, 36:3, 213-229.

Bickerton, Christopher – Dermot Hodson – Uwe Puetter (2015) The new intergovernmentalism: European integration in the post-Maastricht era. *Journal of Common Market Studies*, 53:4, 703-722.

Csaba László (2015) Föderális Európa, vagy „nemzetek Európája”? A pénzügyi válság kezelésének rendszerbeli következményeiről. *Magyar Szemle*, 24:7-8, 53-76.

Csaba László (2012) Perspectives for the Eurozone: Consolidation, collapse, or muddling through? In: Latoszek, Ewa – Irena E. Kotowska (szerk.) *European integration process in the new global and regional setting*. Uniwersytet Warszawski, Warsaw, 73-90.

Dyson, Kenneth (2017) Playing for high stakes: The eurozone crisis. In: Dinan, Desmond–Neill Nugent – William E. Paterson (szerk.): *The European Union in crisis*. Palgrave MacMillan, London, 54-76.

Enderlein, Henrik – Amy Verdun (2009) EMU's teenage challenge: What have we learned and can we predict from political science? *Journal of European Public Policy*, 16:4, 490-507.

European Commission (2008) *EMU @ 10: Successes and challenges after ten years of Economic and Monetary Union*. European Economy 2, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

Györffy Dóra (2017) Görögország a monetáris unióban: A kilépés hiábavalósága. *Magyar Tudomány*, 178:1, 24-33.

Haas, Ernst B. (1958) *The uniting of Europe: Political, social, and economic forces, 1950-1957*. Stanford University Press.

- Hagen, von Jürgen (1992) Budgeting procedures and fiscal performance in the European Communities. *Economic Paper* No. 96., Brussels.
- Halmai Péter (2014) *Krízis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hideg Éva – Nováky Erzsébet szerk. (2012) *Jövő kutatás – interaktívan*. Aula Kiadó, Budapest.
- Hodson, Dermot (2013) The little engine that wouldn't: Supranational entrepreneurship and the Barroso Commission. *Journal of European Integration*, 35:3, 301-314.
- Hooghe, Liesbet – Gary Marks (2008) A postfunctionalist theory of European integration: From permissive consensus to constraining dissensus. *British Journal of Political Science*, 39:1, 1-23.
- Jones, Erik – Daniel Kelemen – Sophie Meunier (2016) Falling forward? The euro crisis and the incomplete nature of European integration. *Comparative Political Studies*, 49:9, 1010-1034.
- Kahn, Herman – Anthony Wiener (1967) *The year 2000: A framework for speculation on the next thirty-three years*. MacMillan.
- Kopits, George – Steven Symansky (1998) Fiscal policy rules. *IMF Occasional Paper* No. 162., Washington D.C.
- Kydland, Finn – Edward Prescott (1977) Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans. *Journal of Political Economy*, 85:3, 473-491.
- Losoncz Miklós (2017) *Az Egyesült Királyság kilépése az EU-ból és az európai integráció*. Prosperitas sorozat, BGE, Budapest.
- Majone, Giandomenico (1997) From the positive to the regulatory state: Causes and consequences of changes in the mode of governance. *Journal of Public Policy*, 17:2, 139-167.
- Majone, Giandomenico (1996) The future of regulation in Europe. In: Majone, Giandomenico (szerk.) *Regulating Europe*. Routledge, London, 265-283.
- Meiers, Franz-Josef (2015) *Germany's role in the euro crisis: Berlin's quest for a more perfect monetary union*. Springer, London.
- Moravcsik, Andrew (2012) Europe after the crisis. *Foreign Affairs*, 91:3, 54-68.
- Palánkai Tibor (1995/1999) *Az európai integráció gazdaságtana*. Aula Kiadó, Budapest.
- Pierson, Paul (2000) Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *American Political Science Review*, 94:2, 251-267.
- Schimmelfennig, Frank (2016) A differentiated leap forward: Spillover, path dependency, and graded membership in European banking regulation. *West European Politics*, 39:3, 483-502.
- Schmitter, Philippe (2015) The crisis of the euro, the crisis of the European Union and the crisis of democracy in Europe. In: Jensen, Jody – Miszlivetz Ferenc (szerk.) *Reframing Europe's future: Challenges and failures of the European construction*. Routledge, London, 181-188.
- Schoeller, Magnus (2017) Providing political leadership? Three case studies on Germany's ambiguous role in the eurozone crisis. *Journal of European Public Policy*, 24:1, 1-20.
- Steinberg, Federico – Mattias Vermeiren (2016) Germany's institutional power and the EMU regime after the crisis: Towards a Germanized euro area. *Journal of Common Market Studies*, 54:2, 388-407.
- Stiglitz, Joseph (2000) *Economics of the public sector*. W. W. Norton & Company, New York.
- Stock, James – Mark Watson (2002) Has the business cycle changed and why? In: Gertler, Mark – Kenneth Rogoff (szerk.) *NBER Macroeconomics Annual 2012*. Volume 17, MIT.
- Vilpisauskas, Ramunas (2013) Eurozone crisis and European integration: Functional spillover, political spillback? *Journal of European Integration*, 35:3, 361-373.
- Wallace, Helen (2010) An institutional anatomy and five policy modes. In: Wallace, Helen – Mark A. Pollack – Alasdair Young (szerk.) *Policy-making in the European Union*. Oxford University Press, 69-104.

Webber, Douglas (2014) How likely is it that the European Union will disintegrate? A critical analysis of competing theoretical perspectives. *European Journal of International Relations*, 20:2, 341-365.

Wiener, Anne – Thomas Diez (2009) Introducing the mosaic of European integration theory. In: Wiener, Anne – Thomas Diez (szerk.) *European integration theory*. Oxford University Press, 1-22.

6. A témakörben készült saját publikációk jegyzéke⁸

1. Benczes István (2019a) Az államadósság-válság rendezése az EU-ban: Sorrendiség, nem-szándékoltság, bezáródás. *Külgazdaság*, 63:5-6, 44-64.
2. Benczes István (2019b) Az európai bankunió politikai gazdaságtana. *Köz-gazdaság*, 14:4, megjelenés alatt.
3. Benczes István (2019c) European economic governance through fiscal rules. *Köz-gazdaság*, 14:3, 33-46.
4. Benczes István (2019d) *Válság és válságrendezés a Gazdasági és Monetáris Unióban: A pénzügyi és gazdasági integráció forгатókönyvei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
5. Benczes István (2018a) Az euróövezet válságrendezése a liberális kormányköziség elméletének értelmezésében. *Közgazdasági Szemle*, 65:9, 923-948.
6. Benczes István (2018b) Az eurózóna (lehetséges) szétesésének értelmezései az államközpontú elméletekben. *Külgazdaság*, 62:7-8, 4-29.
7. Benczes István (2018c) Kiegyensúlyozás, mélyülés, hegemonia. *Külgazdasági Szemle*, 17:1, 81-105.
8. Benczes István (2018d) Fiscal rules in crisis management: An interest-based approach. In: Mészáros József (szerk.) *Fiscal rules in the EU after the crisis*. Hungarian State Treasury, Budapest, 89-105.
9. Benczes István (2017a) Wait, see and hope: Explaining crisis management in the framework of liberal intergovernmentalism. *Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften*, 15:4, 606-626.
10. Benczes István (2017b) Regionális hegemon-e Németország? *Külgazdaság*, 61:7-8, 3-27.
11. Benczes István (2017c) Are fiscal rules really omnipotent? The case of the EU. In: Lacina, Lubor – Antonin Rusek (szerk.) *Imperative of economic growth in the euro zone: Competitiveness, capital flows and structural reforms*. Vernon Press, Wilmington (DE), 193-210.
12. Benczes István (2017d) Európa válaszüton: Szabályok vagy közös költségvetés? In: Kálmán János (szerk.) *Állam – Válság – Pénzügyek*. Gondolat Kiadó, Budapest, 293-317.
13. Benczes István (2016) A fiskális paktum helye és szerepe a válságrendezésben. *Külgazdaság*, 60:3-4, 51-77.
14. Benczes István (2014a) Intergovernmentalism versus supranationalism: Challenges and controversies in European economic governance. In: Benczes István (szerk.): *Crisis in the West and the East: Economic governance in times of challenge*. Wiener Verlag für Sozialforschung, Bécs, 59-73.
15. Benczes István (2014b) Európai fiskális unió: Tervek és kételyek. *Köz-gazdaság*, 9:2, 67-84.
16. Benczes István (2014c) The fiscal compact and national ownership: An analysis of domestic fiscal policy rules in EU countries. *Romanian Journal of Political Science*, 14:1, 87-115.

⁸ A jegyzékbe csak a válságtól indulóan megjelent publikációk kerültek bevélogatásra. A GMU témájával már azt megelőzően is behatóan foglalkoztam – ezen írárok jegyzéke a doktori pályázat részeként benyújtásra került publikációs listában lelhetők fel.

17. Benczes István (szerk.) (2014d) *Crisis in the West and the East: Economic governance in times of challenge*. Wiener Verlag für Sozialforschung, Bécs.
18. Benczes István (2013a) Kormányközi szerződéssel a költségvetési stabilitásért? *Közgazdaság*, 8:1, 99-108.
19. Benczes István (2013b) The impossible trinity of denial: European economic governance in a conceptual framework. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 9:39, 5-21.
20. Benczes István (2013c) No exit, no bail-out, no default... So what's next? In: Lacina, Lubor – Peter Rozmahel – Antonin Rusek (szerk.) *Political economy of euro zone crisis. Reforms and their limits*. Martin Stríz Publishing, Bucovice, 142-164.
21. Benczes István (2013d) The preventive arm of European economic governance: An analysis of national fiscal rules. In: Cihelkova, Eva (szerk.) *New challenges for the European Union*. Oeconomica, Prága, 175-192.
22. Benczes István (2013e) Fiscal rules and national ownership: A critical evaluation of past and current fiscal rules in the EU. In: Jensen, Jody – Ferenc Mészlivetz (szerk.) *Global challenges – European answers*. Savaria University Press, Szombathely, 79-100.
23. Benczes István (2012a) Kormányzás és kormányozhatóság. *Közgazdasági Szemle*, 59:6, 690-694.
24. Benczes István (2012b) Kihívások és dilemmák az Európai Unióban. In: Muraközy László (szerk.) *Földobott kő? Tények és tendenciák a 21. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 199-238.
25. Benczes István (2011a) Nemzeti szintű fiskális szabályok használata az Európai Unióban. *Külgazdaság*, 55:3-4, 55-75.
26. Benczes István (2011b) Az európai gazdasági kormányzás előtt álló kihívások. *Közgazdasági Szemle*, 58:9, 759-774.
27. Benczes István (2011c) Fiskális fegyelem: Válság előtt – válság után. In: Muraközy László (szerk.) *20 év múlva: Vissza a jövőbe*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 150-184.
28. Benczes István (2010) Fiscal adjustment and economic growth in the European Union. *Közgazdaság*, 5:3, 83-98.
29. Benczes István (2009) Fiscal stimulus and its effects in the European Union. *Intereconomics*, 44:5, 317-324.
30. Benczes István (2004) Fiskális szabályok használata a Gazdasági és Monetáris Unióban. *Külgazdaság*, 48:11, 20-37.
31. Benczes István (2003) A stabilitási és növekedési paktum kritikai értékelése. *Európai Tükör*, 8:3, 59-78.
32. Benczes István (1999) Fiskális politika a Gazdasági és Monetáris Unióban. *Közgazdasági Szemle*, 45:4, 362-379.
33. Benczes István – Benczes Réka (2018) From financial support package via rescue aid to bailout: Framing the management of the Greek sovereign debt crisis. *Society and Economy*, 40:3, 431-445.
34. Benczes István – Kollarik Ferenc (2019) Tagállami preferenciák és/vagy közös érdek: gondolatok a fiskális unió lehetőségéről. In: Halmai Péter (szerk.) *Az euró jövője*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
35. Benczes István – Kutasi Gábor (2010a) *Költségvetési pénzügyek. Hiány, államadósság és fenntarthatóság*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
36. Benczes István – Kutasi Gábor (2010b) Válság és konszolidáció: Van-e visszaút a fiskális szabályokhoz? *Pénzügyi Szemle*, 55:4, 791-807.
37. Benczes István – Kutasi Gábor (2010c) A Gazdasági és Monetáris Unió fiskális szabályrendszere – válság előtt és után. *Európai Tükör*, 15:7-8, 107-127.
38. Benczes István – Kutasi Gábor (2010d) A költségvetési politika fenntarthatósága és a szabályalapú gazdaságpolitika. *Közgazdaság*, 5:2, 59-74..

39. Benczes István – Rezessy Gergely (2013a) Kormányzás Európában: Trendek és törésvonalak. *Pénzügyi Szemle* 58:2, 136-150.
40. Benczes István – Rezessy Gergely (2013b) Felzárkózás és leszakadás Európában: A nemzeti szintű kormányzás eltérő minőségei. In: Muraközy László (szerk.) *Minden Egész eltörött: Útteremtés és útfüggőség válságos környezetben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 152-197.
41. Benczes István – Szent-Iványi Balázs (2017) The European economy: The recovery continues, but for how long? *Journal of Common Market Studies*, 55: s1, 133-148.
42. Benczes István – Szent-Iványi Balázs (2016) Rising hopes in the European economy amidst global uncertainties. *Journal of Common Market Studies*, 54: s1, 167-184.
43. Benczes István – Szent-Iványi Balázs (2015) The European economy in 2014: Fragile recovery and convergence. *Journal of Common Market Studies*, 53:s1, 162-180.
44. Benczes István – Váradi Szilvia (2011) Aranyszabály helyett adósságfék: a német példa. *Köz-gazdaság*, 6:2, 91-104.
45. Palánkai Tibor – Benczes István – Jody Jensen – Kengyel Ákos – Kutasi Gábor – Nagy Sándor Gyula (2014) *The economics of global and regional governance*. Akadémiai Kiadó, Budapest.